

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

SAHİLƏ BAĞIR qızı MUSTAFAYEVA

DİSKURS İNTONASIYASININ EKSPERİMENTAL-FONETİK
TƏHLİLİ
(İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNİN MATERİALLARI
ƏSASINDA)

5714.01 – Müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji dilçilik

Filologiya üzrə fəlsəfədoktoruelmidərəcəsi
almaq üçüntəqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2018

İş Azərbaycan Dillər Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Fəxrəddin Yadigar oğlu Veysəlli

Rəsmi opponetlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Fikrət Ələvsət oğlu Aslanov

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
İsmayıl Babaş oğlu Kazımov

Aparıcı təşkilat: Bakı Dövlət Universitetinin Ümumi dilçilik
və İngilis dili kafedraları

Müdafiə “_____” _____ 2018-ci il saat _____-da Azərbaycan Dillər
Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081
Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat “_____” _____ 2018-ci ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Həmidə Əhməd qızı Əliyeva

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Tədqiqatın aktuallığı. Müasir dilçilikdə dilin koqnitiv qabiliyyət kimi öyrənilməsinə maraq getdikcə güclənməkdədir ki, bu da insanın idrak vasitəsinin iki qolunu – konseptləşmə və kateqoriyallaşma proseslərində iştirak edən dil vasitələrinin fəaliyyətinin öyrənilməsinə kömək edir. Linqvistik araşdırmalarda dil və təfəkkürün qarşılıqlı təsir istiqamətində paradıqm dəyişməsi baş verir, dilçilikdə müstəqil elm sahəsi kimi koqnitiv dilçiliyin kateqorial anlayışlar aparatı formalaşır, informasiyanın insan tərəfindən qəbul edilərək qavranılmasının aparıcı mövqeləri müəyyən edilir.

Koqnitiv yanaşmanın əsas mahiyyəti kommunikativ situasiya çərçivəsində müəllifin praqmatik niyyətilə birləşən tərkib komponentlərinin hierarxiyasında diskursa kommunikativ vahid, danışıq nəticəsi kimi yanaşmaqdan ibarətdir¹.

Tədqiqat işində diskursun strukturunda intonasiyanın fəaliyyəti praqmatik baxımdan tədqiq edilir. İntonasiyanın praqmatik funksiyası dedikdə, biz diskursun mənasının açılmasında intonasiya və prosodiya vasitələrinin hərəkətini başa düşürük. İntonasiyanın praqmatik funksiyasının reallaşmasının əsas üsulu isə diskursun vahidlərlə üzvlənməsindən ibarətdir. Tədqiqat işində diskursun üzvlənmə vahidi kimi L.V.Şerba anlamında sintaqm işlədilmişdir².

Diskurs nəzəriyyəsi linqvistikanın intensiv inkişafda olan istiqamətlərindəndir. Bununla belə, bir çox nəzəri məsələlər və diskurs təhlili yetərinə öyrənilməmişdir. Diskursun məzmunu və strukturu müxtəlif danışıqaktı söyləmələrdən formalaşır. Lakin müxtəlif diskurs tiplərinin formalaşma xüsusiyyətləri, onların illokutiv tiplərlə dolumu, müvafiq sintaktik konstruksiyaların seçimi və onların uyğun leksik vahidlərlə doldurulması ayrıca tədqiqat işinin mövzusu olmamışdır.

Tədqiqatınobyekti. Tədqiqat işinin obyektini ingilis və Azərbaycan dillərindən seçilmiş diskurs parçaları təşkil edir.

Tədqiqat işinin predmeti. Müqayisə olunan dillərdə diskurs nümunələrinin intonasiyanın reallaşma xüsusiyyətlərinin akustik göstəricilərininümumiləşdirilərək sistemləşdirilməsi təşkil edir.

¹Veysəlli F.Y. Koqnitiv dilçilik: əsas anlayışlar və perspektivlər. Bakı: Mütərcim, 2015, s.119.

²Veysəlli F.Y. Diskurs təhlilinə giriş. Bakı: Təhsil NPM, 2010, s.140.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi müqayisə olunan ingilis və Azərbaycan dillərində diskursun kommunikativ-praqmatik və intonativ xüsusiyyətlərini təhlil etmək, o cümlədən onların struktur-semantik xüsusiyyətlərini aşkar etməkdən ibarətdir.

Tədqiqat işinin qarşısında duran əsas vəzifələr aşağıdakılardır:

- diskursla bağlı müasir linqvistik mənbələrin icmalını vermək;
- diskursun üzvlənməsində struktur elementləri müəyyən etmək və onların təhlilini vermək;
- diskursun semantik, pragmatik cəhətdən üzvlənməsinin linqvistik əhəmiyyətini təhlil etmək və onun prosodik təşkilində intonasiyanın rolunu açıb göstərmək;
- diskursun təşkilində intonasiyanın ayrı-ayrı komponentlərinin rolunu aşkar etmək;
- diskursun sintaqmlarla üzvlənmə xüsusiyyətlərini, onlar arasında sərhədləri və funksional yükləri müəyyən etmək;
- diskursun sintaqmatik üzvlənməsinin prosodik cəhətdən inteqral və differensial əlamətlərini üzə çıxartmaq.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Diskur parçalarının intonasiya xüsusiyyətlərinin iki dilin – ingilis və Azərbaycan dillərinin material əsasında eksperimental-fonetik istiqamətdə araşdırılması tədqiqatın elmi yeniliyi hesab edilə bilər.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti.

İşin nəzəri əhəmiyyəti danışıq sənətinin, yəni məzunun ifadəsində prosodik vasitələrin (əsasən ton tezliyi, intensivlik, temp, ritm, təmbr və s.) söyləmənin semantikləşmə mexanizminin aydınlaşdırılmasında rolunun və dəqiq intonasiya modellərinin reallaşmasını təsirin öyrənilməsi ilə şərtlənir. İşin nəzəri əhəmiyyəti ingilis və Azərbaycan dillərinin intonasiya sistemi haqqında bilikləri nəinki dərinləşdirməkdən ibarətdir, həmçinin də a) müqayisə olunan dillərin intonasiya sisteminin ümumi və səciyyəvi xüsusiyyətlərini üzə çıxartmaq, b) mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə danışıq aktının çoxcəhətli prosodik xüsusiyyətlərinin linqvistik şərhini işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Tədqiqat işinin praktik əhəmiyyəti. Dil materialının eksperimental-fonetik metodun vasitəsilə əldə edilmiş nəticələrindən praktik məqsədlər üçün istifadə etmək olar. Problemin işlənilməsi üçün hazırlanmış xarici dilin tədris məsələlərinin səmərəliliyinə və danışıq avtomatik tanınmasına müsbət təsir göstərə bilər. Tədqiqatın

nəticələri

ingilisdilinin

Azərbaycanauditoriyasındatədrisiprosesininətkəmilləşdirilməsinə xidmət edə bilər.

Tədqiqat işinin fərziyyəsi: diskursun prosodik təşkil ünsiyyət situasiyanın xarakteri, semantik münasibətlərlə, qrammatik strukturun mürəkkəbliyi, canlı danışıqın sintaqmatik üzvlənməsi, habelə diskursda əlaqələndirici markerlərin yeri ilə bağlıdır. Diskursun koqnitiv potensialı onun prosodik baxımdan diskret dil vahidləri kimi təşkilinin və danışıq aktında konkret intonasiya modellərində reallaşmasının əsas amilidir.

Tədqiqatınmetodları. Tədqiqatışindətəsvir, akustiktəhlil, nəticələrinriyazi-statistikhesablanması metodlarından, habeləəssiqnallarınınöyrənilməsindəmüasirkompüterproqramının (Praat) tətbiqindənistifadəolunmuşdur.

Dissertasiyadamüdafiyəçıxarılanəsas*müddəalar:*

1) prosodiya leksik-sintaktik vasitələrlə qarşılıqlı əlaqədə diskursun sintaqmatik üzvlənməsində, ünsiyyət iştirakçılarının niyyətinin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır;

2) diskursun struktur-semantik təhlili bütün suallara dolğun cavab vermir və buna görə də onun formalaşmasında üst strukturların – intonasiyanın söyləmdaxili və söyləmxarici funksiyalarına xüsusi diqqət yetirilməlidir;

3) diskurs çoxcəhətli koqnitiv-kommunikativ və praqmatik funksiyalarla səciyyələnən bütövü təmsil edir. Rabitəli diskurs, hər şeydən əvvəl, diskursiv təcrübənin məhsulu olan mətnin yaranmasında dil və ekstralinqvistik amillərin məcmusudur;

4) diskursun koherent strukturunun formalaşmasında əsas rol ünsiyyət situasiyanın parametrlərinə uyğun olaraq referensiya aktını həyata keçirən söyləmin subyektinə məxsusdur;

5) diskurs prosodiyasının formalaşmasında intonasiyanın fəaliyyətinin araşdırılması semantika və intonasiya münasibətlərinin müəyyən edilməsinə imkan verir.

Tədqiqat işininaprobasiyası. Dissertasiyaİşi Azərbaycan Dillər Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasınəzindəkiEksperimentalfonetika vətətbiqidilçiliklaboratoriyasında yerinəyeterilmişdir. Dissertasiya işinin nəticələri müəllifin çap olunmuş 32 elmi məqalə və konfrans tezislərində geniş şərh olunmuşdur.

Dissertasiyaİşininstruktur. Dissertasiyaİşigiriş, 3 fəsil, nəticə vəistifadəolunmuşədəbiyyatinsiyahısındanibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın giriş hissəsində mövzunun aktuallığı, elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, obyekt və predmeti, dil materialı və tədqiqat işində istifadə olunan metodları şərh olunur.

Tədqiqat işinin “*Diskursun tədqiqi tarixinə bir baxış*” adlanan birinci fəslində diskurs probleminin öyrənilməsi barədə geniş məlumat verilir. Bu fəsilə müasir dilçilikdə diskursla bağlı ayrı-ayrılıqların fikir və mülahizələrinin işımlı verilir.

Antroposentrizmlə səciyyələnən dil haqqında elmin indiki dönməsində insanın təfəkkürü və fəaliyyətilə əlaqəli müxtəlif hadisələrin araşdırılması xüsusi aktuallıq kəsb edir. Koqnitiv fəaliyyət diskursun yaradılmasında dil vasitəsilə reallaşan mental prosesdir. Diskurs, öz növbəsində, linqvistik və ekstralinqvistik komponentləri birləşdirən sözlü (verbal) danışq-fikir fəaliyyətidir.¹ Bununla bərabər, diskurs formasında reallaşan kommunikasiyanın öyrənilməsi də böyük əhəmiyyət kəsb edir. E.S.Kubryakovanın fikrincə, “diskurs fəaliyyətinin tərkibi olan kommunikativ aktlar “bizim daxilimizdə” diskursun formalaşması kimi də baş verir. Verilmiş tərif dilin koqnitiv və diskursiv funksiyalarını nəzərə alır və onları, bir qayda olaraq, əlaqəli şəkildə öyrənməyə imkan verir. Deməli, dilin və dil hadisələrinin koqniisiya və kommunikasiyanın kəşiməsində öyrənilməsi ən adekvat araşdırılma üsuludur”².

Dilçilikdə “diskurs” termininin işlədilməsi XX əsrin 50-ci illərinə təsadüf edir. Z.Hərris “Diskurs təhlili” məqaləsində diskursun obyektinə mətnin cümlədən böyük hissəsini aid edir³. Xeyli sonra E.Benvenist söyləm nəzəriyyəsini işləyib hazırlayarkən “diskurs” terminini fransız dilçiliyinə

¹Veysəlli F.Y. Diskurs təhlilinə giriş. Bakı: Təhsil NPM, 2010, s.140.

² Кубрякова Е.С. Когнитивные аспекты в исследовании семантики слова /Семантика языковых единиц: тезисы докладов VI Международной науч. конф. Т. 1. М.: Наука, 1998, с.47.

³Harris Z. Discourse Analysis: A sample text //Language, 28:4, 1952, pp. 474-494.

xas olan mənada işlətməmiş və diskurs adı altında “danışanın mənimsədiyi dil”i başa düşmüşdür¹.

“Mətn” və “diskurs” münasibətlərinə olan yanaşmaları üç qrupa bölmək olar: mətn diskursla eyniyyət təşkil edir; mətn diskursla eyniyyət təşkil etmir; mətn və diskurs bir-birindən qarşılıqlı asılıdır.

Diskurs və mətnin eyniyyət təşkil etməsi müddəasından çıxış edərək, onlar arasındakı fərqli cəhətləri – linqvistik və ekstralingvistik olmaqla iki qrupda birləşdirmək olar. Qeyri-linqvistik əlamətlərə mətnin yaranmasını şərtləndirən, onun fəaliyyətini müşayiət edən və quruluşu ilə dolayısı ilə bağlı olan (məsələn, yazılı mətn – şifahi diskurs bölgüsü) əlamətləri aid etmək olar. Buraya mətnlərin istifadə sahələri, mətnin yerinə yetirdiyi kommunikativ vəzifələri və funksiyaları və s. əhəmiyyətli məsələlər daxildir.

Linqvistik əlamətlərə mətnin bütün xüsusiyyətləri – onun daxili, məzmun quruluşu və xarici, formal təşkili daxildir. Mətnin əsas fərqləndirici əlamətlərinə informativlik, üzvlənmə, koheziya, ardıcılıq, modallıq və avtosemantiklik; tematiklik, əlaqəlilik, bitkinlik, xüsusilik daxildir.

Diskurs anlayışının müxtəlif milli ənənələrə və konkret müəlliflərin şərhinə uyğun gələn işlənməsinin üç əsas növü göstərilir:

- diskurs termininin sırf linqvistik mənada işlənməsi xronoloji baxımdan birincidir və onu ilk dəfə bu anlamda Z.Hərris yuxarıda adı çəkilən məqaləsində işlətməmişdir².

- diskursun ikinci anlamı onun linqvistik çərçivədən kənara çıxaraq publisistikada məşhur olması ilə bağlıdır.

- diskursun üçüncü məcrada işlənməsi alman filosofu və sosioloqu Y.Habermasın yaradıcılığından qaynaqlanır³. Üçüncü anlamda diskurs sosial reallıq, ənənə, avtoritet, kommunikativ ətalətdən mümkün qədər maksimum kənar və kommunikasiya iştirakçılarının baxış və hərəkətlərinin müzakirəsi və mühakiməsinə tənqidi məqsədlə yanaşılaraq həyata keçirilən kommunikasiyanın xüsusi ideal növü hesab olunur.

¹ Benveniste E. Problèmes de linguistique générale. Paris: Gallimard, 1966 [1959], p. 356.

²Harris Z. Discourse Analysis: A sample text // Language, 28:4 1952, pp. 474-494.

³Habermas J. Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984, s.356.

Sadalanan hər üç makroanlam öz aralarında qarşılıqlı münasibətdə olmuş və olmaqdadır. Onlar bir-birini istisna etmir, əksinə, tamamlayır, desək, daha doğru olardı.

Mətn-diskurs qarşılaşmasına münasibət bildirən F.Veysəlli mövcud fikirləri beş bənddə ümumiləşdirir: diskurs linqvo-sosial sahəni əhatə edir, mətn sırf linqvistik sahəyə aiddir, diskurs proses, mətn isə onun nəticəsidir, diskurs danışıq hadisəsi, cari baş verən və danışıqdakı rəbitəli mətndir, mətn isə real zamanla bağlı olmur, o, mental konstruktur və diskursda reallaşır, diskurs şifahi, mətn yazılıdır, diskurs real və potensial ölçüləri olan sistemdir. Bundan sonra müəllif diskursu “potensial baxımdan semiotik məkan adlandırır”¹. Müəllifə görə, diskurs “sözlü və sözsüz işarələri əhatə etməklə söyləmə və mətnlərin tezarusudur”².

Diskursun pragmatik araşdırmalara cəlb edilməsi onun mahiyyətini və vahidlərinin dəqiqləşdirilməsini zəruri edir. Diskursun koqnitiv məcrada öyrənilməsi mental proseslərin konstruktiv təbiətindən doğur: konkret diskursun anlaşılması burada və indi baş verən prosesləri təmsil edir və daimi yenidən düşünməyə imkan verir³.

Deyilənlər belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, müasir anlamda diskurs təkcə mürəkkəb kommunikativ fenomen deyil, həm də mətnin özünün yaranması ilə sıx bağlıdır və müxtəlif ekstralingvistik amillərlə əlaqələri özündə əks etdirir.

TədqiqatınII fəslı “*Diskursun mahiyyəti və onun müəyyənləşməsi kriteriyaları*” adlanır. Bu fəsildə diskursun formal və semantik əlamətləri, həmçinin intonasiya xüsusiyyətlərinə dair müasir elmi-nəzəri ədəbiyyatın xülasəsi tədqiq olunur.

Diskursun struktur-linqvistik təsviri onun üzvlənməsini və ünsiyyətin mətni xüsusiyyətlərini – diskursun məzmun və formal bağlılıqlarını, mövzu dəyişmələrinin üsullarını, modal məhdudlaşdırıcılarının, kiçik və böyük mətn bloklarını, diskursiv fərqli səslənmənin işıqlandırılmasını və s. məsələləri əhatə edir. Koqnitiv-semantik hadisə olaraq diskurs freymlər, ssenarilər, mental sxemlər, koqnitiv tiplər, yəni şüurda ünsiyyətin müxtəlif modellərinin representasiyası kimi öyrənilir.

¹Veysəlli F.Y. Diskurs təhlilinə giriş. Bakı: Təhsil NPM, 2010, s. 23.

²Yenə orada, s. 23.

³Dijk T.A. van. The study of discourse // Discourse studies: A multidisciplinary introduction: In 2 vol. /Ed. by T.A. van Dijk. London, etc.: Sage, 1997. Vol. 1. Discourse as structure and process, p. 18.

A.Y.Məmmədov diskursun dilçilikdə iki aspektdən öyrənilməsini qeyd edir: “Birincisi, diskursun strukturu obyekt kimi tədqiq edilə bilər. İkincisi, diskurs dilçiləri özlüyündə deyil, morfoloji və sintaktik hadisələrə təsir edən əsas amil kimi maraqlandıra bilər”¹.

F.Y.Veysəlli diskursun formal təşkilində sintaqmatik üzvləmə və söz sırasının rolunu qeyd edir. Müəllif müasir amerikan dilçilərindən fərqli olaraq, paratonu diskursun üzvlənmə vahidi kimi qəbul etmir, çünki ton intonasiyanın bir komponenti kimi üzvlənmədə vasitə ola bilər, lakin diskursun vahidi ola bilməz. Onun fikrincə, belə vahid kimi “diskursun daxili üzvlənməsində fonetik bütöv təsiri bağışlayan, qrammatik cəhətdən formalaşmış struktur olan, semantik baxımdan konkret məna bildirən vahid olaraq sintaqm” çıxış edə bilər.²Müəllifə görə, reallaşması “semantikaya və propozisiyaya tabe olan” söz sırası da diskursun formal təşkilində mühüm rol oynayır.³ F.Veysəlli diskursun daxili strukturunun fəsillərə, başlıqlara və yarımbaşlıqlara bölündüyünü, yazıda isə bunların paraqraf və yarımparaqraf, bəndlər və yarımbəndlər olduğunu göstərir.⁴

Diskurs dilin struktur-semantik xüsusiyyətli kompleks kommunikativ vahididir. Diskursa bitkinlik, yəni əlaqəlilik, bütövlük, dolğunluq və avtosemantiklik (mətn daxilində referensiyanın bütün suallarının həll olunması) kimi özəlliklər xasdır və həmçinin də onu anlamaq üçün dilin sintaksisinə və semantikasına yiyələnmək yetərlidir.

Kommunikasiyanın əsas vasitəsi olan intonasiya son illərin linqvistik tədqiqatlarında əsasən danışq kontinuumunun həm substansional, həm də funksional aspektlərdən prosodik təşkili baxımından araşdırılır. İntonasiyanın əsas funksiyalarından danışarkən danışq aktında ifadə olunan informasiyaların real dünyanın obyektlərinə danışanın subyektiv münasibətini ifadə edən emosional-ekspressiv amillər qabardılır.

Ünsiyyət prosesində informasiyanın ötürülməsi və qəbulu semantik, sintaktik və fonetik bütövü təmsil edən sözləmlər (sintaqm) vasitəsilə həyata keçirilir. Ötürülən informasiyanın adekvat anlaşılması üçün cümlələrin leksik, qrammatik və fonetik cəhətdən tərkib hissələrə üzvlənməsi vacib şərtidir. İntonasiyadanışq aktındamüşahidəolunaneləbirhadisədirki, onun vasitəsilə cümlənin

¹Məmmədov A., Məmmədov M. Diskurs təhlilinin koqnitiv perspektivləri. Bakı: Çəşioğlu, 2010, s. 23.

²Veysəlli F.Y. Diskurs təhlilinə giriş. Bakı: Təhsil NPM, 2010, s.78.

³Yenə orada, s. 83.

⁴Yenə orada, s. 83.

semantik tutumu, onda ifadə olunmuş predikativ münasibətlər, kommunikativ təyinatlər, modallıq, həmçinin leksik tərkib və sintaktik quruluş özünün konkret ifadəsini tapır. İntonasiya danışıq aktında adresantın öz pragmatik münasibətinin ifadəsində əndəqiqə qənaətcil supersegment hadisədir.

İntonasiya vahidləri, dilində gərvahidləri kimi, danışıq aktında həmsəslənmə, həmdəməna cəhətdən kontekstdən və danışıq məqamından asılı olaraq variativləşməyə məruz qalır¹.

Dilçilikdə sintaksis və intonasiyanın qarşılıqlı əlaqəsi probleminə toxunan A.M. Peşkovski yazırdı ki, “biz söylədiklərimizin əqli, sual və niyyəti əldə edirik. Nitqin bu üçünə arasında ki fərqlər nə qədər mühüm olsada, fərqli fikrin maddicə hətində deyil, onun ifadə formasındadır.”² “Kompensasiya prinsipinin” müəllifi kimi tanınan A.M. Peşkovski intonasiya və sintaksisin qarşılıqlı əlaqəsindən bəhs edərkən yazırdı ki, intonasiya ifadə planının digər qrammatik vahidlərlə funksional baxımdan eyni olan qrammatik vasitələrdən biridir³. Müəllifə görə, “Hər hansı bir sintaktik mənasız qrammatik vasitələr nə qədər aydın ifadə olunsa, o qədər onun intonasiya ilə ifadəsi zəif (itmə də rəcəsinə qədər) olub və əksinə, intonasiya ifadəsi güclü olduqda, qrammatik ifadə həzif olur (budə itmə də rəcəsinə görə)”⁴.

L.V. Şerbas intaqmınə mənə və maddi ifadənin vəhdətini gətürürdü.

O yazır: “Danışıq-fikir prosesində yaranan, vahid mənə bütövlü yə ifadədən, bir ritmik qrupdan, eləcə də onların bir neçəsində ni bə rətə olub fonetika və hidimənsintaqmadlandır iram”⁵. Müəllif “cümlədə sözlərin mənə kəsbedən bütövünün ritmik qruplarını sintaqm hesab edir”⁶ dedikdə, sintaqmın pragmatik xarakterini də qeyd edir. Ritmik qrupların

¹ Yunusov D.N. Mürəkkəb sintaktik vahidlərdə konstantlıq və variativlik. Bakı: Mütərcim, 2008, 164 s.

² Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном отношении. М.: Языки славянской культуры, 1957, s.43.

³ Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном отношении. М.: Языки славянской культуры, 1957, s.181.

⁴ Yənə orada, s.181.

⁵ Щерба Л.В. Фонетика французского языка. М.: Высшая школа, 1963, s.87.

⁶ Yənə orada, s.87.

müxtəlif miqdarını əhatə edən sintaqmın uzunluğunun hərəkəliliyi onunla izah edilir ki, sintaqm uzunluğu ilə diskursun praqmatik yönəlikliyinə reaksiya verir.

Sintaqmya lı nızdanışıq kontekstində konkret mənə ad olğ unluğ ukəs bedir və mənə sılı bütöv ün mənə sından ə sılıdır və onun semantik mənə sını danışı nı niyyət indən ə sılı holarə qdə y iş ə bilər.

İntonasiyanın subyektiv mahiyyətli olması, yəni hər kəsin öz intonasiyası olmasın ə fikrinin dilçilikdə geniş yayılmasın ə diqqətə yetirən L.R. Zinderbumöv qə ilə qə tiyyə n rə zıl ə ş mır və bə m ə s ə lə yə öz m ə n ə s i b ə t i n i b e l ə ifadə edir: "... eyni m ə t n i h ə r b i r a r t i s t m ü x t ə l i f c ü r o x u y u r . . .

l ə k i n f ə r q l i o x u n u ş l a r h e ç d ə m ə t n i n q a v r a n ı l m a s ı ü ç ü n ə h ə m i y y ə t s i z d e y i l d i r . Eyni m ə t n i n f ə r q l i i n t o n a s i y a i l ə t ə l ə f f ü z edilmə sionun oxucular tər ə f i n d ə n f ə r q l i q a v r a n ı l m a s ı n d a n ə s i l i d i r . Eyni m ə t n i m ü x t ə l i f i n t o n a s i y a i l ə t ə l ə f f ü z e t m ə k m ü m k ü n d ü r . Ancaq bu h ə l d ə o , eyni bircümləkimi qalacaqmı? Əlbəttə, yox. O, h ə r d ə f ə b i r q ə d ə r f ə r q l i o l a c a q d ır”¹.

F.Y. Veysəllinin qənaətinə görə, intonasiya cümlə daxilində iki funksiyə yərinə yətirir: fraza xaricivə fraza daxili. İntonasiyanın fraza fəvqü funksiyası cümlənin kommunikativ tərtibatınə yə n ə l diyi h ə l d ə (nəqli, davamedici, sual), fraza daxilifunksiyası cümlənin ə xilə t ə ş k i l i n ə y ə n ə l m i ş d i r . İntonasiya “fikrin dəqiq və düzgün ifadəsində və dinləyiciyə çatdırılmasında çox mühüm rol oynayır. Funksional baxımdan yanaşdıqda intonasiya fikrin bir bütöv şəklində sual, nisbətən bitmiş ifadə və ya onun yarımçıq qaldığını bildirir. Bunu biz cümlə xarici funksiyaya adlandırırıq². “İntonasiyanın ikinci funksiyası cümlələrin ə xilə l i ü z v l ə n m ə s i n i h ə y a t a k e ç i r m ə y ə x i d m ə t e t d i y i n d ə n b u f u n k s i y a n ı i n t o n a s i y a n ı n c ü m l ə d a x i l i f u n k s i y a s ı a d l a n d ı r ı r ı q”³.

Beləliklə, intonasiya cümlə daxilində fikrin dəqiqləşməsinə təməlidir və mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Dissertasiyanın III fəslə “*Diskursun intonasiya baxımından tədqiqi*” adlanır. Bu fəsilə müxtəlif dil sistemlərinə daxil olan iki dildə, ingilis və Azərbaycan dillərində diksurs parçaları seçilmiş və eksperimentə cəlb olunmuşdur. Dil materiallarının akustik parametrlərinin təhlilində “Praat”

¹Зиндер Л.Р. Общая фонетика. М.: Высшая школа, 1979, s.268.

²Veysəlli F.Y. Dilçiliyin əsasları. Bakı: Mütərcim, 2013, s.301.

³Yenə orada, s.303.

kompüter proqramından istifadə olunmuşdur. Dil materialının hər üç akustik parametrinin nəticələri diskursun prosodik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsində əsas kimi götürülmüşdür.

İngilis və Azərbaycan dillərində diskursun formalaşmasında intonasiya komponentlərinin səciyyəsi:

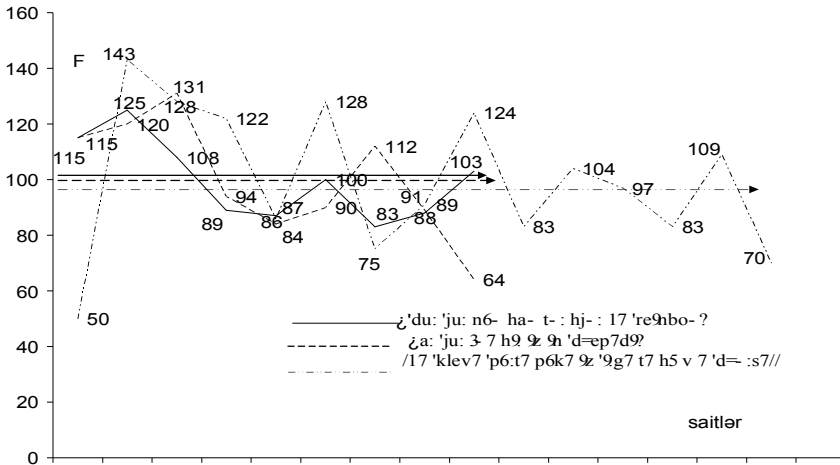
a) Diskursun melodik səciyyəsi

İngilis dilindəki *Do you know how to hue the rainbow?* *Sən göy qurşağını necə rəngləməyi bilirsən?* və *Are you sure he is in jeopardy?* *Onun təhlükədə olmağına əminsənmi?* diskursları intonasiya tipinə görə sual diskursudur. Hər iki diktor *Do you know/ how to hue the rainbow?* diskursunu ikisintaqlı kimi tələffüz etmişdir. Lakin *Are you sure he is in jeopardy?* diskursunu I diktor ikisintaqlı, *Are you sure/ he is in jeopardy?* diskursunu II diktor birsintaqlı tələffüz etmişdir.

Do you know/ how to hue the rainbow? diskursunda əsas ton tezliyi I diktorda 125-103 hs ölçüsündə qeydə alınmışdır. Proqrediyent sintaqların sonunda melodiklik 108 hs, terminal sintaqlarda isə 103 hs-dir. II dikturun ifasında əsas ton tezliyi sintaqlar üzrə müvafiq olaraq 160-102 hs, 76-100 hs nisbətindədir. Terminal sintaqların sonunda melodiklik göstəricilərində nisbətən artma müşahidə olunur. Proqrediyent və terminal sintaqların melodik göstəriciləri arasında interval fərqi belədir: I diktorda 116-91 hs, II diktorda 135-82 hs. I diktorda interval fərqi 25 hs, II diktorda isə 53 hs-dir (bax: qr. 1.1.).

Qrafik 1.1.

Do you know how to hue the rainbow?; *Are you sure he is in jeopardy?* və *The clever potter Poker is eager to have a juicer*//cümlələrinin melodiklik göstəriciləri

İngilis dilindəki *¿Are you sure he is in jeopardy?* diskursunu I diktor ikisintaqlı, II diktor isə birsintaqlı kimi səsləndirmişdir. Sintaqların orta melodiklik göstəricisi I diktorda 128-89 hs-dir. II diktorda isə bu qiymət 99 hs-dir. Hər iki sintaqlın sonunda intonasiya konturunda yüksəlmə müşahidə edilir (bax: qr. 1.1).

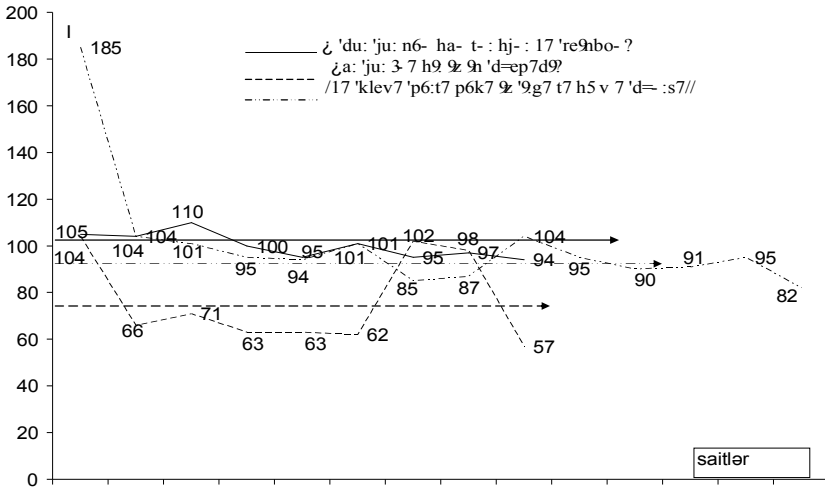
b) Diskursun dinamik səciyyəsi

İngilis dilindəki *¿Do you know/ how to hue the rainbow?* diskursunun intensivlik göstəriciləri proqrediyent sintaqmda I diktorun tələffüzündə 105-110 db, terminal sintaqmda isə 100-94 db-dir. II diktorun tələffüzündə həmin diskursun intensivlik qiymətləri 105-107 db, 98-100 db nisbətindədir. Terminal sintaqların sonunda amplitudlar 94 db-dək zəifləyir. Proqrediyent və terminal sintaqların intensivlik qiymətləri arasında interval fərqi I diktorda 21 db olduğu halda, II diktorda bu göstərici 14 db nisbətindədir (bax: qr. 1.2).

¿Are you sure he is in jeopardy? söyləmində sintaqların orta melodiklik göstəricisi I diktorda 81-74 db-dir. II diktorda isə bu qiymət 100 db-dir. I diktorun ifasında hər iki sintaqlın sonunda intensivlik zəifləmələrlə xarakterizə edilir - 71-57 db(bax: qr. 1.2).

Qrafik. 1.2.

¿Do you know how to hue the rainbow?;¿Are you sure he is in jeopardy? və */The clever potter Poker is eager to have a juicer//* cümlələrinin intensivlik göstəriciləri

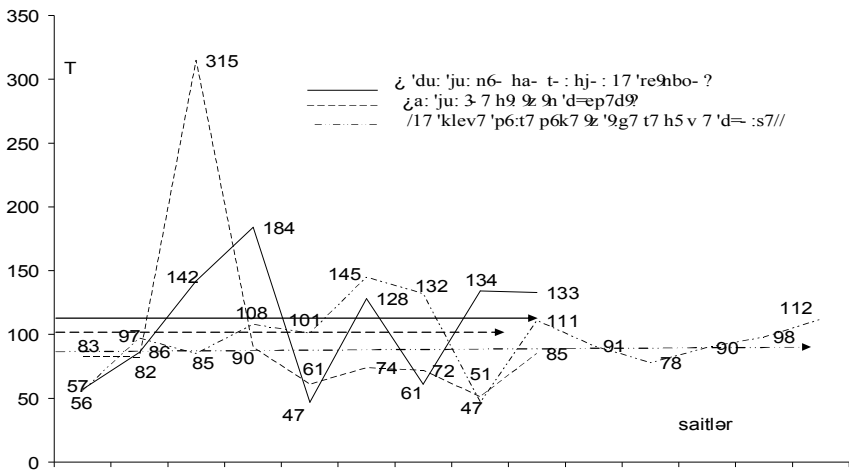
c) diskursun zaman səciyyəsi

İDo you know/ how to hue the rainbow? söyləmində zaman parametri I diktorda 57-103 m/san diapazonunda hərəkət edir. Proqrediyyət sintaqmın sonunda tələffüz tempi 142 m/san, terminal sintaqmda isə 103 m/san-dir. II dikturun ifasında zaman parametri sintaqmlar üzrə aşağıdakı göstəricilərdə ifadə olunmuşdur: 63-100 m/san, 101-181 m/san. Terminal sintaqmların sonunda zaman parametri nisbətən ləngiyir. Sintaqmlarda orta tələffüz tempi I diktorda 95-114,5 m/san, II diktorda isə 80,6-103 m/san-dir. Proqrediyyət və terminal sintaqmların arasında interval fərqi I diktorda 19,5 m/san, II diktorda isə 22,4 m/san-dir (bax: qrf. 1.3).

İngilis dilindəki İAre you sure he is in jeopardy? sual söyləmində zaman parametri I dikturun ifasında 83-315 m/san, 90-85 m/san, II diktorda isə 82-156 m/san-dir. Sintaqmların orta səslənmə müddəti I diktorda 160 m/san, 71,5 m/san-dir. II diktorda isə bu qiymət 99,2 m/san-dir. Proqrediyyət sintaqmdakı diftonqların akustik göstəriciləri zaman parametrinin orta qiymətinə təsirsiz ötürməmişdir (bax: qr. 1.3).

Qrafik 1.3.

İDo you know how to hue the rainbow?; İAre you sure he is in jeopardy? və /The clever potter Poker is eager to have a juicer// cümlələrinin temporal göstəriciləri

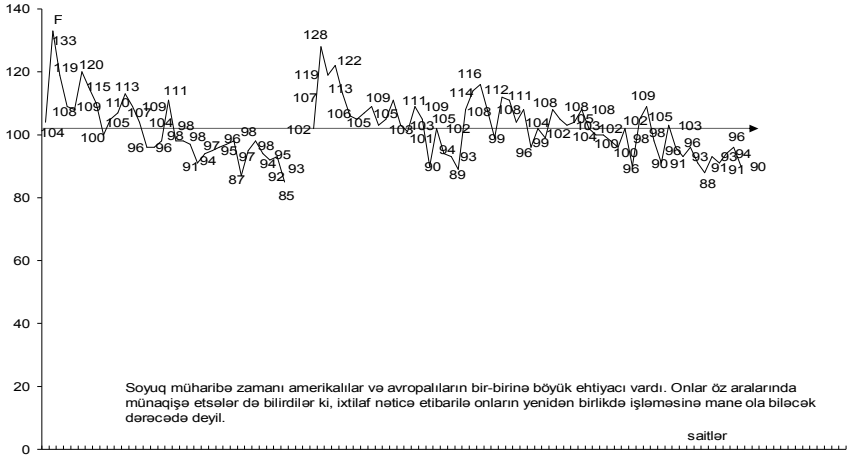
Azərbaycan dilində

a) Diskursun melodik səciyyəsi

/Soyuq müharibə zamanı/ amerikalılar və avropalıların/ bir-birinə böyük ehtiyacı vardı// /Onlar öz aralarında münaqişə etsələr də, bildirdilər ki/, ixtilaf nəticə etibarilə onların yenidən birlikdə işləməsinə mane ola biləcək dərəcədə deyil// diskursunda ilkin üzvlənmə cümlələr səviyyəsində aparılmışdır. Nəqli intonasiyalı diskursda maksimum ton tezliyi başlanğıcda qeyd alınmışdır. Birinci diskursda melodiklik diapazonu 133-85 hs, ikinci cümlədə 128-90 hs-dir. Daha sonra diskurs daxilində üzvlənmə nəticəsində üç sintaqm, ikinci diskursda isə baş və budaq cümlələri səviyyəsində aparıldığından ikisintaqmlı kimi qeyd alınmışdır. Birinci diskursda melodiklik diapazonu sintaqmlar üzrə 104-100 hs, 106-98 hs, 98-85 hs, ikinci diskursda isə 102-99 hs, 108-90 hs ölçüsündədir (bax: qr. 1.4.).

Qrafik 1.4.

/Soyuq müharibə zamanı/ amerikalılar və avropalılarının/ bir-birinə böyük ehtiyacı vardı// və /Onlar öz aralarında münaqişə etsələr də, bildirdilər ki/, ixtilaf nəticə etibarilə onların yenidən birlikdə işləməsinə mane ola biləcək dərəcədə deyil//cümlələrinin melodiklik göstəriciləri

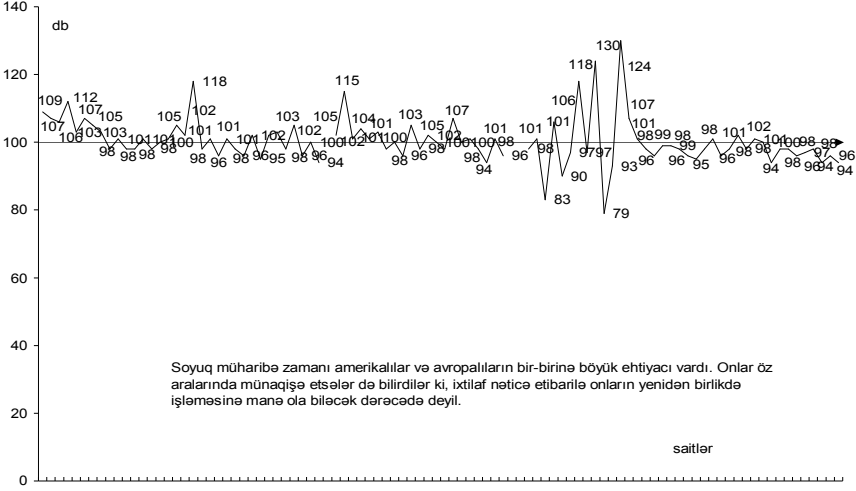

b) Diskursun dinamik səciyyəsi

Yuxarıda verilmiş diskursda maksimum intensivlik başlanğıcda qeydə alınmışdır. Birinci söyləmdə intensivlik diapazonu 109-85 db, ikinci söyləmdə isə 102-96 db-dir. Təhlil olunan sintaqmlarda orta intensivlik 100 db-dir. Birinci söyləmdə intensivlik diapazonu 24 db, ikinci də isə 6 db-ə bərabərdir (bax: qr. 1.5).

Qrafik 1.5.

/Soyuq müharibə zamanı/ amerikalılar və avropalıların/ bir-birinə böyük ehtiyacı vardı// və /Onlar öz aralarında münəqişə etsələr də, bilirdilər ki/, ixtilaf nəticə etibarilə onların yenidən birlikdə işləməsinə mane ola biləcək dərəcədə deyil//cümlələrinin intensivlik göstəriciləri

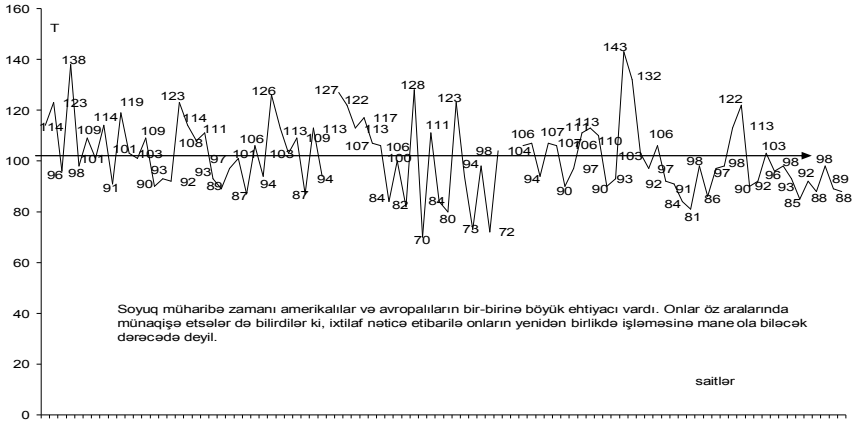

c) Diskursun zaman səciyyəsi

Ekspirimentə cəlb edilmiş yuxarıdakı diskursda birinci söyləmdə orta zaman sərfinin diapazonu 114-94 m/san, ikinci söyləmdə isə 127-98 m/san-dir. Terminal sintaqmda isə zaman parametirinin diapazonu 104-88 m/san-dir. Diskursda diapazon fərqı 20-29-16 m/san-dir. Qeyd etmək lazımdır ki, təhlil olunan materialda zaman göstəricilərində artıb-azalmalar müşahidə edilir. Bunu materialdakı saıtlərin fərdi keyfiyyəti və nəqli cümlələərə xas olan lokallaşmanın olmaması ilə izah etmək olar (bax: qrf. 1.6).

Qrafik. 1.6.

/Soyuq müharibə zamanı/ amerikalılar və avropalılarını/ bir-birinə böyük ehtiyacı vardı// və /Onlar öz aralarında münaqişə etsələr də, bildirdilər ki/, ixtilaf nəticə etibarilə onların yenidən birlikdə işləməsinə mane ola biləcək dərəcədə deyil//cümlələrinin temporal göstəriciləri

Diskursla bağlı apardığımız araşdırmalar aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir.

1) müasir Amerika və Avropa dilçiliyində, həmçinin müasir rus dilçiliyində, diskurs barədə aparılan tədqiqatlardan mətn və diskurs anlayışlarının fərqli anlamlar ifadə etdiyi nəticəsinə gəlirik. Azərbaycan dilçiliyində də mətn və diskursun fərqləndirildiyi müşahidə olunur;

2) ingilis və Azərbaycan dillərində aparılan araşdırmalar sübut edir ki, diskurs ünsiyyət aktında linqvistik və ekstralingvistik komponentlərin birliyində yaranır. Bu səbəbdən də ünsiyyət olmadan diskursun reallaşması mümkün deyil;

3) diskurs intonasiyasının öyrənilməsilə bağlı elmi-nəzəri ədəbiyyatın icmalı diskursun təhlilində antroposentrik parametrlərlə (intensiya, emosional durum, sosial status, mədəniyyət fondu, koqnitiv və kommunikativ strukturlara münasibəti və s.) yanaşı koqnitiv-diskursiv mövqedən çıxış etməyin vacib olduğunu göstərir;

4) diskursun intonasiya baxımından təhlili göstərir ki, bir sıra alimlər diskursun üzvlənməsinin yazılı formaya əsasən paraqraflara bölündüyünü iddia edirlər. Diskursun, hər şeydən əvvəl, danışmaq məqamı ilə bağlı olduğunu nəzərə alsaq, məsələnin bu şəkildə qoyulması ilə razılaşmaq olmaz. Ona görə ki, diskursun üzvlənməsində intonasiya mühüm rol oynayır və bu üzvlənmənin vahidi kimi biz dissertasiyada sintaqmı götürürük;

5) elmi-nəzəri ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, diskursun təşkilində birbaşa iştirak edən komponentlərdən biri də intonasiyadır. Dilin səs quruluşunun superseqment səviyyəsinin sistemi kimi diskursun

formalaşmasında melodik, intensivlik, zaman, səsin tembri, fasilə və s. iştirak edir. Tədqiqat işində bu parametrlər fiziki əlamətlər aspektində nəzərdən keçirilir. Prosodiya diskursun fonetik təşkilinin mühüm əlaməti kimi çıxış edir. Çünki o, leksik və qrammatik vasitələri bir bütövə çevirərək ünsiyyətin baş tutmasına xidmət edir. Hər iki dildə prosodiya sayəsində danışanla dinləyən öz niyyətlərini aydın şəkildə reallaşdırma bilirlər;

6) yuxarıda sadalanan intonasiya komponentləri müqayisə olunan dillərdə diskursu sintaqmlara bölür, onun formal və semantik cəhətdən dərk olunmasını təmin edir;

6.a.) İngilis və Azərbaycan dillərində diskursun melodik təşkili danışıq məqamından və ünsiyyətin qarşısında duran məqsəd və vəzifələrdən asılıdır. Sintaqmın intonasiya strukturu onun ayrı-ayrı hissələrinin tonal səviyyələrinin birləşməsindən ibarətdir. Sintaqmın mənasının ifadəsində özək hissənin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Bundan başqa, intonasiya konturu diskursun təşkilində çərçivə keyfiyyətində çıxış edir. Diskursda leksik təkrarlar, sintaktik və aksent-melodik paralellizmlər onun intonasiya qəlibini formalaşdırır. Diskursun vacib parametri kimi intonasiya qruplarının aksent-melodik strukturlarının oxşarlığında, vurğulu və vurğusuz hecaların növbələşməsində və ən vacibi diskursun intonasiya daşıyan nüvəsində tonun lokallaşması ilə ifadə olunan aksent-melodik struktur yaranır;

6.b.) Hər iki dildə diskursun intensivliyə görə təhlili göstərir ki, bu komponent əsasən melodik komponentdən asılıdır. Diskursun axırını sintaqmdan əvvəl gələn sintaqmda intensivlik xeyli yüksək olur. Yalnız onun son sintaqmında ton aşağı düşdüüyü üçün intensivlik də zəifləyir;

6.c.) Hər iki dildə diskursun zaman parametrinin təhlili göstərir ki, onun son sintaqmında, bir qayda olaraq, zaman parametri zəifləyir. Bu da onunla bağlıdır ki, səs tonu diskursun sonuna yaxın aşağı düşür və temp zəifləyir;

7) Hər iki dildə diskursun prosodik təşkili intonasiyanın bütün komponentlərinin mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəsindən yaranır. Prosodik komponentlərin səmərəli sonluğa çatması üçün onun ayrı-ayrı komponentləri arasında tempin artıb-azalması, intensivliyin güclənilib-zəifləməsi, melodik konturların daxilində tonun kəskin enib-qalxması və fasilələrin olması vacibdir.

8) Azərbaycan dilində cümlə vurğusu, bir qayda olaraq, xəbərdən əvvəlki sözün üstünə düşdüyündən bu sözdə bütün parametrlərdə akustik göstərici güclü olur. İngilis dilində isə cümlə vurğusunun belə sabit yeri olmadığından, parametrlərin güclənməsi adətən əvvəldə gələn sözün üzərinə düşür.

Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin çap olunmuş aşağıdakı məqalə və tezislərində öz əksini tapmışdır:

1. Diskursun quruluşunun yaranmasında markerlərin rolu haqqında //Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı Slavyan Universiteti, 2010, №3, s.43-47.
2. İntonasiya və məna // Elmi xəbərlər. Azərbaycan Dillər Universiteti, 2010, №3, s.92-96.
3. Diskursun tədqiqi tarixinə bir baxış // Azərbaycanda Xarici Dillər,2010, №1,s.27-31.
4. Diskursun intonasiya xüsusiyyətləri haqqında // Azərbaycanda Xarici Dillər, 2010, №2/3, s.15-19.
5. Diskurs markerləri / Mədəniyyətlərarası dialoq: linqvistik, pedaqoji və ədəbi aspektləri adlı Beynəlxalq elmi konfrans. Azərbaycan Dillər Universiteti,Bakı, 2010, s.208-209.
6. Mətn və diskurs / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri III Respublika elmi konfransı. Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, 2010, s.127-130.
7. Yazılı və şifahi diskursda markerlərin istifadəsi // Dil və Ədəbiyyat. Azərbaycan Dillər Universiteti, 2011, s.109-118.
8. Diskursda intonasiya və söz sırası // Filologiya məsələləri. AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,2011,№1, s.54-60.
9. К анализу интонации дискурса / Кафедра иностранных языков факультета государственного управления Московского государственного университета им. М.В.Ломоносова. Актуальные вопросы теории и практики филологических исследований (международная научно-практическая конференция). Пенза-Москва-Решт, 2011, с.28-32.
10. Diskurs təhlili / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri IV Respublika elmi konfransı. Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, 2011, s.89-90.
11. Diskurs təhlilində termin problemi / Nitq mədəniyyəti və terminologiyanın aktual problemləri adlı Respublika elmi konfransı. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Əlyazmalar İnstitutu,Bakı, 2011, s.202-204.
12. Diskursun müəyyən edilməsində kontekstin rolu // Filologiya məsələləri. AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,2012, №2, s.9-15.

13. Azərbaycan və ingilis dillərində diskursun intonasiya xüsusiyyətləri //Filologiya məsələləri. AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, 2012, №6, s.207-212.
14. Qərb dilçiliyində diskursun təhlilində prosodik vasitələr haqqında // AMEA, Terminologiya məsələləri, 2012, s.78-85.
15. Dil materialının öyrənilməsində eksperimentin rolu // Dil və ədəbiyyat. Azərbaycan Dillər Universiteti, 2012, №1, s.137-142.
16. Azərbaycan dilçiliyində diskursun tədqiqinə dair // Azərbaycanda Xarici Dillər, 2012, №1, s.30-34.
17. Dil və danışiq qarşılaşmasının bəzi məsələləri // Elmi xəbərlər. Azərbaycan Dillər Universiteti, 2012, №2,s.146-151.
18. Diskursda atalar sözlərinin intonasiya xüsusiyyətləri / Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri adlı Beynəlxalq elmi konfrans. AMEA, İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Bakı, 2012, s.265-268.
19. Diskurs təhlilində referensiya, presuppozisiya, implikatur və inferensiyanın müəyyən edilməsi / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVI Respublika elmi konfransı. Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, 2012, s. 203-206.
20. Некоторые результаты экспериментально-фонетического анализа дискурса / Лингвистика в современном мире (Сборник научных трудов - Материалы VI Международной научно-практической конференции). М.:, Перо, 2012. с.86-88.
21. Azərbaycan dilçiliyində diskursun tədqiqinə dair / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVII Respublika elmi konfransı. Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti, Bakı, 2012, I cild, s.333-334.
22. Diskursun müxtəlif dillərə tərcüməsi zamanı kontekstin rolu / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri adlı Respublika elmi-praktikkonfransı. Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, 2014, s.372-375.
23. Проблема определения дискурса как объекта лингвистического анализа //Перспективы науки. Материалы IV международной научно-практической конференции “Перспективы и темпы научного развития”, №2 (53), Тамбов, 2014, с.121-123.
24. Diskurs və söyləmin intonasiya üzvlənməsinin hierarxiyikliyinə dair / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri adlı Respublika elmi konfransı. Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, 2015, s.79-81.
25. Diskursun formalaşmasında ritmik struktur / III International Scientific Conference of Young researchers (Dedicated to the 92nd Anniversary of the National leader of Azerbaijan, Heydar Aliyev) Proceedings 2nd Book. Qafqaz University, Baku, 2015, pp.1133-1134.

26. Syntagm in the Analysis of the Intonation Contour (Experimental Results) // International Journal of English Linguistics. Vol.5, No.4, 2015, Canadian Center of Science and Education. pp.99-105.
27. Diskurs və söyləmin intonasiya üzvlənməsinin hierarxiyalarına dair // Elmi xəbərlər. Azərbaycan Dillər Universiteti, 2015, №2, s.114-120.
28. Fonoloji simvollar barədə şərh // Elmi xəbərlər. Azərbaycan Dillər Universiteti, №2, 2016, s.86-90.
29. Qrammatik vasitələr diskursun daxili əlaqələrini formalaşdıran vasitələrdən biri kimi / Gənc tədqiqatçıların IV Beynəlxalq elmi konfransı. Qafqaz Universiteti, Bakı, 2016, s.1279-1280.
30. Some aspects of the intonation of discourse// Scientific Light. Vol 1, 2017, № 2, Wroclaw, Poland, pp. 44-46.
31. Diskurs və danışq aktının fərqləndirilməsi yolları // Bakı Qızlar Universiteti, 2017, №3, s. 80-84.
32. “Kitabi-Dədə Qorqud”un dastan diskursu//AMEA, Terminologiya məsələləri, 2017, № 2, s.207-214.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ФОНЕТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ
ИНТОНАЦИИ ДИСКУРСА

(на материалах английского и азербайджанского языков)

Резюме

Диссертационная работа содержит результаты экспериментально-фонетического исследования, проведенного на материалах английского и азербайджанского языков. В работе в качестве теоретической предпосылки берется теория синтагматического членения, разработанная акад. Л.В.Щербой, в чем и заключаются ее актуальность и новизна.

Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы, включающей свыше 150 наименований. Во введении обосновываются актуальность и новизна работы, определяются объект и предмет, цели и задачи исследования, формулируются положения, выводимые на защиту, а также теоретическое и практическое значение работы. Здесь же приводятся методы исследования, апробация работы, структура и краткое содержание диссертации.

Первая глава под названием «К истории исследования дискурса» содержит результаты критического анализа научно-теоретической литературы по проблемам дискурса.

Во второй главе диссертации под названием «Сущность и критерии определения дискурса» исследуются взаимоотношения между дискурсом и текстом, определяются признаки, определяющие сходства и различия между ними.

Третья глава работы под названием «Экспериментально-фонетическое исследование интонации дискурса» содержит лингвистическую интерпретацию экспериментальных данных, полученных в результате анализа акустических параметров интонации дискурса в обоих языках. В этой главе устанавливаются различия и сходства между сопоставляемыми языками, которые связаны с фонетико-фонологической организацией дискурсных структур в сравниваемых языках.

Результаты анализа обобщаются и систематизируются в заключении диссертации.

EXPERIMENTAL-PHONETIC ANALYSIS OF DISCOURSE
INTONATION

(on the materials of the English and the Azerbaijani languages)

Summary

The present thesis investigates the experimental-phonetic analysis of discourse intonation. The research is based on the theoretical provisions of the theory of syntagmatic linking worked out by academician L.V.Sherba which conditions its actuality and novelty.

The research work consists of an introduction, three chapters, a general conclusion and the list of the used literature including more than 150 items.

The “Introduction” comprises the actuality of the theme, reveals the object and the subject of the topic, determines the aims of the work, formulates principal theoretical points, and defines its theoretical and practical significance. Research methods, approbation of the work and its structure are provided in the introduction as well.

The first chapter titled “A look on the investigation history of the discourse” deals with the study of the opinions of various linguists on the issues of discourse and presents the researcher’s own critical opinion on the issue.

In the second chapter named “The essence and criteria of defining the discourse”, the contemporary theoretical scientific literature dealing with the formation of the discourse on the basis of the intonational, formal and semantic devices is highlighted and thoroughly analyzed.

The third chapter of the research work named as “The experimental-phonetic investigation of discourse intonation” deals with the linguistic commentary of the experimental results of discourse intonation. The discourse patterns from the English and the Azerbaijani languages which refer to different language systems have been put into investigation and their acoustic parameters have been analyzed. The results due to acoustic parameters show the intonation-prosodic features of the discourse basing upon comparative analysis of the materials of both languages.

The main results of the research are summarized in the conclusion.

Çapa imzalanıb: __. __.2018
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100. Sifariş №100

«Elm və təhsil» Nəşriyyat-PoliqrafiyaMüəssisəsi
Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi, 8/4
tel./faks 012-497-16-32; 050-311-41-89
e-mail: nurlan1959@gmail.com

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

САХИЛЯ БАГИР ГЫЗЫ МУСТАФАЕВА

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ФОНЕТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ
ИНТОНАЦИИ ДИСКУРСА
(на материалах английского и Азербайджанского языков)

5714.01- Сравнительно-историческое и
сравнительно-типологическое языкознание

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку – 2018